

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
XII Міжнародної наукової конференції

Листопад 2020 року

Харків
ТОВ «НТМТ»
2020

УДК 94+902/904](477)(063)
П78

Редактор: **С. В. Д'ячков**

Редакційна колегія:

В. С. Аксьонов, Ю. М. Бровендер, А. М. Домановський, С. А. Задніков,
В. В. Колода, С. Д. Литовченко, К. Ю. Пеляшенко, І. П. Сергєєв, В. В. Сकिрда,
С. Б. Сорочан, А. М. Токарев, Ю. І. Цитковська, І. Б. Шрамко.

Видається за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 30.10.2020 р.).
Правління Харківської обласної історико-археологічного товариства
(протокол № 3 від 8.10.2020 р.)

**П78 Проблеми історії та археології України : Тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 125-річчю Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Харків, листопад 2020). — Харків: ТОВ «НТМТ», 2020. — 76 с.
ISBN 978-617-578-315-3.**

Збірник містить тези доповідей учасників XII Міжнародної наукової конференції «Проблеми історії та археології України», присвяченої 125-річчю Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Тематика доповідей традиційно висвітлює актуальні проблеми дослідження історії та археології в широкому хронологічному діапазоні: від кам'яного віку до Нового часу. Особливу увагу приділено вивченню пам'ятників епохи бронзи, скіфської культури, старожитностей античної та візантійської цивілізацій, проблем хазарської і слов'янської археології. Для археологів, істориків, краєзнавців, працівників музеїв, викладачів і студентів гуманітарних факультетів класичних університетів, всіх, хто цікавиться археологією та історією.

УДК 94+902/904](477)(063)

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції

Листопад 2020 року

Відповідальний за випуск *С. В. Д'ячков*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Цитковська*
Коректор *І. Л. Д'яченко*

Підписано до друку 13.11.2020. Формат 60×84/8.
Гарнітура Minion Pro. Ум. друк. арк. 8,83. Наклад 150 прим.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

Свідоцтво ДК № 1748 від 15.04.2004.
ТОВ «НТМТ», пр. Науки, 58, к. 108, м. Харків, 61072, Україна

ISBN 978-617-578-315-3

© Колектив авторів, 2020
© ХНУ імені В. Н. Каразіна,
2020
© XOІAT, 2020

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Харьковское областное историко-археологичне общество

ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ И АРХЕОЛОГИИ УКРАИНЫ

ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ
XII Международной научной конференции

Ноябрь 2020 года

Харьков
ООО «НТМТ
2020

УДК УДК 94+902/904](477)(063)
П78

Редактор: **С. В. Дьячков**

Редакційна колегія:

В. С. Аксенов, Ю. М. Бровендер, А. Н. Домановський, С. А. Задников,
В. В. Колода, С. Д. Литовченко, К. Ю. Пеляшенко, И. П. Сергеев, В. В. Скірда,
С. Б. Сорочан, А. Н. Токарев, Ю. И. Цитковська, И. Б. Шрамко

Издається по рішення:

Ученого совета исторического факультета
Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина
(протокол № 8 от 30.10.2020 г.).

Правления Харьковского областного историко-археологического общества
(протокол № 3 от 8.10.2020 г.)

П78 Проблемы истории и археологии Украины : Тезисы докладов XII Международной научной конференции, посвященной 125-летию Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (Харьков, ноябрь 2020). — Харьков : ООО «НТМТ», 2020. — 76 с.
ISBN 978-617-578-315-3.

Сборник содержит тезисы докладов участников XII Международной научной конференции «Проблемы истории и археологии Украины», посвященной 125-летию Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Тематика докладов традиционно освещает актуальные проблемы исследования истории и археологии в широком хронологическом диапазоне: от каменного века до Нового времени. Особое внимание уделено изучению памятников эпохи бронзы, скифской культуры, древностей античной и византийской цивилизаций, проблем хазарской и славянской археологии.

Для археологов, историков, краеведов, работников музеев, преподавателей и студентов гуманитарных факультетов классических университетов, всех интересующихся археологией и историей.

УДК 94+902/904](477)(063)

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції

Листопад 2020 року

Відповідальний за випуск *С. В. Дьячков*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Цитковська*
Коректор *І. Л. Д'яченко*

Підписано до друку 13.11.2020. Формат 60×84/8.
Гарнітура Minion Pro. Ум. друк. арк. 8,83. Наклад 150 прим.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

Свідоцтво ДК № 1748 від 15.04.2004.
ТОВ «НТМТ», пр. Науки, 58, к. 108, м. Харків, 61072, Україна

ISBN 978-617-578-315-3

© Колектив авторів, 2020
© ХНУ імені В. Н. Каразіна,
2020
© ХОІАО, 2020

СОДЕРЖАНИЕ

ЭПОХА КАМНЯ И ПАЛЕОМЕТАЛЛА

Бочковський С. О. (Вінниця). Ямна культура правобережного українського лісостепу: до оцінки джерельної бази.....	10
Бровендер Ю. М. (Северодонецк). К вопросу об объеме добытой медной руды в Донецком горно-металлургическом центре эпохи поздней бронзы.....	11
Дубяга А. П. (Вінниця). Булави у похованнях катакомбної культури міжріччя Дніпра та Дону	11
Забавін В. О. (Маріуполь). Ґрунтові могильники Північного Приазов'я.....	12
Кислый А. Е. (Симферополь). Новые данные о строительных технологиях эпохи бронзы в Крыму.....	13
Кротова О. О. (Київ), Сніжко І. А. (Харків). Епіграфет басейну середньої течії Сіверського Дінця.....	14
Литвиненко Р. О. (Вінниця). Пам'ятки Харківщини в системі культурного кола Бабине	14
Разумов С. Н. (Тирасполь), Лысенко С. Д. (Киев). Уникальный колчанный набор раннего бронзового века из Северо-Западного Причерноморья.....	15
Сиволап М. П. (Черкаси). Особливості топографії поселенських пам'яток середньодніпровського варіанту ямної культури.....	16
Чубур А. А., Шафенкова Ю. В. (Брянск). Про північні кордони поширення посткатакомбних старожитностей в Подесенні.....	17

ЭПОХА РАННЕГО ЖЕЛЕЗА

Бабенко Л. И. (Харьков). Гротескная стилистика пекторали из Большой Близницы	18
Задніков С. А., Шрамко І. Б. (Харків). До питання про локалізацію зольників Західного Більського городища	19
Корост І. І. (Котельва). Більське городище: деякі підсумки досліджень пам'ятки 2017–2019 рр.....	19
Крютченко О. О. (Київ). Таранівське городище скіфського часу в басейні р. Сіверський Донець.....	20
Окатенко В. М. (Харків), Р. В. Зимовець (Київ). Нові городища скіфського часу у басейні р. Сіверський Донець.....	20
Пеляшенко К. Ю. (Харків). Археологічні пам'ятки скіфського часу басейну р. Лопань.....	21
Полидович Ю. Б. (Киев). Золотая пластина с изображением оленя из коллекции С. А. Мазараки	22
Пуголовок Ю. О. (Полтава), Гречко Д. С., Каряка О. В. (Київ). Про використання космознімків при дослідженні пам'яток скіфського часу	23
Ржевуська С. С. (Київ). Територія поширення ажурних бронзових прикрас підгірцівського типу.....	23
Скорый С. А. (Киев), В. Н. Окатенко (Харьков). Курган времени скифской классики у с. Тетюшино на Северском Донце	24

ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ ПРИЧЕРНОМОРЬЯ В АНТИЧНОЕ ВРЕМЯ

Дьячков С. В. (Харьков). История херсонесской «казармы» в тезисном изложении	25
Котенко В. В. (Полтава). З історії дослідження хори Херсонеса Таврійського у Північно-Західній Тавриці (поселення Гроти та Скелясте)	26

Лазаренко В. Г. (<i>Ижевск</i>). Действительно ли Ахилл изображен на уникальном перстне из Перещепинского могильника?	26
Минчев А. (<i>Варна</i>). Этнический состав населения Одессоса в римскую эпоху (I—III вв.) по эпиграфическим и археологическим данным	27
Плешивенко А. Г. (<i>Запорожье</i>). О численности населения эллинистического Херсонеса	28
Русяева М. В. (<i>Київ</i>). Нові керамічні тиміатерії з некрополя Ольвії Понтійської	29
Ручинская О. А. (<i>Харьков</i>). Особенности финансирования агонистических празднеств в Херсонесском полисе	29
Снітко І. А. (<i>Харків</i>). Архітектура греко-скіфського городища Беяус, проблеми дослідження та інтерпретації	30
Фомін М. В. (<i>Харків</i>). Про «Уваровський» склеп-мартирій на некрополі Херсонеса — Херсона	31

ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА АНТИЧНОГО МИРА

Вус О. В. (<i>Львов</i>). Жаркое лето 357 года: битва при Аргенторате	33
Гуменний В. Л. (<i>Львів</i>). «Alter orbis»? Тацит та образ парфян у римській латиномовній традиції доби Антонінів	34
Зелинский А. Л. (<i>Киев</i>). Принятие Птолемеем III эпиклезы «Эвергет» в свете т. н. Александрийского синодального декрета (доклад посвящается светлой памяти К. Ю. Нефедова)	35
Козак А. И., Федорук А. В. (<i>Черновцы</i>). Сообщение Юстина о последнем сражении царя Пирра Эпирского на Сицилии (276 г. до н. э.): к вопросу об истоках элфантирии у карфагенян	35
Литовченко Е. В. (<i>Белгород</i>). Частный «книгооборот» в контексте «книжной культуры» позднеантичного общества (на примере Галлии)	36
Литовченко С. Д. (<i>Харьков</i>). «Эра Помпея» или «эра Арташата»?	37
Петречко О. М. (<i>Дрогобич</i>). Ludi Saeculares у добу принципату	38
Русин М. М. (<i>Дрогобич</i>). Джаетано Негрі як дослідник життя, творчості та політики імператора Юліана	38
Сергеев И. П. (<i>Харьков</i>). К вопросу об «исторической судьбе» римского tributum	39
Тарасюк Я. І. (<i>Дрогобич</i>). Проблема оцінки Парфянського походу Каракалли	39
Цюпак В. М. (<i>Дрогобич</i>). Марк Аврелій та «моровиця Антонінів»	40
Янко А. Л. (<i>Полтава</i>). Етрусський Ромул	41
Яновський Я. М. (<i>Чернівці</i>). Гето-дакійські кам'яні споруди I ст. до н. е. — I ст. н. е.: характерні ознаки та особливості	41

СЛАВЯНСКИЙ МИР И ЕГО СОСЕДИ В IV—XVI ВВ.

Аксёнов В. С. (<i>Харьков</i>). Проявления культа огня в катакомбе № 156 раннесредневекового Верхне-Салтовского могильника	43
Володарець-Урбанович Я. В. (<i>Київ</i>). Бурштинове намисто у слов'ян в ранньому середньовіччі	44
Дідик В. В. (<i>Харків</i>). Питання просторового співвідношення черняхівських ґрунтових могильників та супутніх поселень (за матеріалами лісостепової смуги України)	44
Іськов І. В. (<i>Харків</i>). Вудила з орнаментованими цвяхоподібними псаліями з території лісостепового варіанту салтівської культури	45
Калініченко В. А. (<i>Чернівці</i>), С. В. Пивоваров (<i>Київ</i>). Елементи ударної зброї з поселення VIII—X ст. в Рідківцях	46
Квітковський В. І., Фінін Г. І. (<i>Харків</i>). Релігійно-світоглядний аспект домобудівництва салтівської культури	46
Колода В. В. (<i>Харків</i>). Салтівські перстні із зооморфними та орнітоморфними зображеннями на Сіверському Дінці	47

Петегирич В. М. (<i>Львів</i>). Ранньослов'янське гніздо поселень на території Львова та його околиць	48
Парацій В. М. (<i>Бережани</i>). «Вербівський скарб»: локалізація, атрибуція, музеєфікація	49
Приймак В. В., Кульоміна А. В. (<i>Суми</i>). Про початковий етап вивчення ранньосередньовічних старожитностей Дніпровського Лівобережжя	49
Свистун Г. Є. (<i>Харків</i>). Щодо питання взаємовпливів у війсьній архітектурі та будівельній справі салтівських і роменських городищ	50
Сергеєва М. С. (<i>Київ</i>). Нові дослідження археологічного дерева: результати і перспективи	51
Стеблій Н. Я., Довгань П. М. (<i>Львів</i>). Літописний Бужськ: особливості історичного розвитку (за даними археології)	52

ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА ВИЗАНТИИ

Алядінова Д. Ю. (<i>Київ</i>). Хронологія та питання розповсюдження кераміки групи так званих «товстостінних чаш з біхромним забарвленням» у ранньоосманському Криму	53
Боднарюк Б. М. (<i>Чернівці</i>). Візантійське місіонерство IX—X ст. як культуртрегерська домінанта на теренах Центрально-Східної Європи	54
Болгов Н. Н. (<i>Белгород</i>). Візантійський монастирь Марда на горі Масада	54
Болгова А. М. (<i>Белгород</i>). Риторика и софистика в Византии VI в.: к специфике понятий	55
Домановський А. М. (<i>Харків</i>). Етапи військової політики Візантії у Тавриці (IV—XII ст.)	56
Лопатина М. Ю. (<i>Белгород</i>). «Диалог» как форма христианской адаптации неоплатонизма в Газе Палестинской в конце V века	57
Майко В. В. (<i>Симферополь</i>). К вопросу о поселениях гончаров юго-восточного Крыма VIII—IX вв.	58
Манохин Я. В. (<i>Борисоглебск</i>). К истории христианского Куриона	59
Могаричев Ю. М. (<i>Симферополь</i>). К вопросу о византийском проекте создания «хазарской митрополии» (Not. III)	60
Синица М. М. (<i>Белгород</i>). Иоанн Лид и военно-антикварная мысль ранней Византии	60
Сорочан С. Б. (<i>Харьков</i>). Цирюльники-куреи в системе рынка услуг Византии (IV—IX вв.)	61
Яшна О. С. (<i>Київ</i>). Торговельні контакти населення Мангуп-Кале в VI—VII ст. (за матеріалами тарної кераміки)	62

ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ XVI—XVIII ВВ.

Кривобок О. П. (<i>Ніжин</i>). Руський цивілізаційний вплив на Молдавське князівство (XIV—XVII ст.)	63
Науменко В. Е. (<i>Симферополь</i>), Пономарев Л. Ю. (Керчь). Османская Керчь в описании участников «Керченского похода» 1699 г.	64
Наумов С. О. (<i>Харків</i>). «Топографічний опис Харківського намісництва» 1788 р.: спроби «нового» прочитання та їх критика	64
Осадчий Є. М. (<i>Суми</i>). Садиба наказного гетьмана Павла Полуботка у селі Грунь	65
Пуголовок Ю. О. (<i>Полтава</i>). Імпортний посуд в матеріалах ранньомодерної Полтави	66
Юрченко А. В. (<i>Дніпро</i>). Мікроскопічні дослідження керамічного матеріалу XVIII ст. н. е. з Царичанського району Дніпропетровської області	67

ИСТОРИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Булик Н. М. (<i>Львів</i>). Львівські музеї — осередки розвитку археології у міжвоєнні роки (1919–1939)	68
Каковкіна О. М. (<i>Дніпро</i>). Про «явну» і «таємну» спадщину Археологічних з'їздів другої половини XIX — початку XX ст.	69
Лиман С. И. (<i>Харьков</i>). Французское стремя для Апеннинского сапога: начальный этап Итальянских войн в творчестве В. Г. Авсеенко (1842–1913)	70

Палиенко С. В. (<i>Київ</i>). Альтернативные концепции второго периода дискуссии об объекте и предмете науки в советской теоретической археологии (1986–1992)	70
Принь М. О. (<i>Київ</i>). Любина Мулявка (1898–1996) — мистецтвознавиця, музейна діячка: матеріали до біографії.....	71
Принь О. В. (<i>Київ</i>). Мистецтвознавчий напрям діяльності Українського інституту історії матеріальної культури НКО УСРР (1930–1933).....	72
Селегєєв С. С. (<i>Харків</i>). Б. А. Шрамко — дослідник Хорошівського городища.....	73
Скирда В. В., Скирда І. М. (<i>Харків</i>). XII Археологічний з'їзд на шпальтах газет і журналів	73
Тельвак В. В. (<i>Дрогобич</i>). Михайло Грушевський в оцінках західноєвропейських колег	74
Филиппенко Р. И. (<i>Харьков</i>). Харьковская школа истории искусства: А. И. Успенский	75
Ясновська Л. В. (<i>Чернігів</i>). До історії перших археологічних досліджень Чернігова	76

Уважаемые коллеги!

Начиная с 1995 года, Харьковское областное историко-археологическое товарищество и Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина проводят научную конференцию «Проблемы истории и археологии Украины», которая, обычно, собирает ведущих ученых нашей страны и ближнего зарубежья, и пользуется популярностью в академической среде. В 2020 г. планировалось провести XII Международную научную конференцию, посвященную 215-летию Харьковского университета. Подготовка к ней началась задолго до начала пандемии коронавирусной инфекции. Форум историков и археологов обещал стать заметным событием в научной жизни Украины. Поступили заявки на участие в конференции от ученых Украины, Болгарии, Молдовы, Российской Федерации и Японии. Планировалась, что 13–14 ноября 2020 г. состоятся заседания шести научных секций, на которых должно было прозвучать более 90 докладов специалистов из 22 городов. В силу понятных причин форум не состоялся. Оргкомитет отказался от проведения эрзац конференции в режиме on-line, который делает невозможным полноценное обсуждение и научную дискуссию. К тому же, проведение конференции в таком формате, предъявляло высокие технические требования виртуальной коммуникации и предусматривало дополнительные расходы.

В силу указанных причин, оргкомитет конференции «Проблемы истории и археологии Украины» в данных обстоятельствах принял решение ограничиться публикацией тезисов докладов участников форума в электронном и печатном виде. Мы выражаем твердую уверенность в том, что многолетняя традиция проведения харьковского форума историков и археологов не прервется.

Декан исторического факультета
ХНУ имени В. Н. Каразина *С. Д. Литовченко*

Сопредседатель ХИАО *С. В. Дьячков*

О. О. Кротова (Київ), І. А. Сніжко (Харків)

ЕПІГРАВЕТ БАСЕЙНУ СЕРЕДНЬОЇ ТЕЧІЇ СІВЕРСЬКОГО ДІНЦЯ

Епіграветські пам'ятки басейну середньої течії Сіверського Дінця представлені двома хронологічними групами. До першої, яка датується в межах 18–14 тис. років тому, належать стоянки Минівський яр та Говоруха. Їх існування може бути пов'язане з одним із періодів потепління, який співставний з інтерстадіалом Ляско західноєвропейських геохронологічних схем. До другої групи, яка датується періодом від 14 до 12 тис. років тому (причорноморський етап з холодним та сухим кліматом), належать стоянки Висла Балка Синичено, Кам'янка, група Рогалико-Передільських пам'яток. Це час нестабільних природних умов пізнього льодовиків'я.

Комплекси крем'яного інвентарю стоянок Минівський яр, Говоруха, Висла балка, Синичено і Кам'янка мають виключно епіграветські риси, без оріньякоїдних домішок, на відміну від синхронних пам'яток суміжних територій. В середній течії Сіверського Дінця тільки комплекс стоянки Рогалик VII демонструє деяку подібність знаряддям кам'янобалківської культури.

Типологічний склад крем'яного інвентарю пам'яток середньої течії Сіверського Дінця (Минівський Яр, Говоруха, Висла Балка, Синичено і Кам'янка) знаходить аналогії в комплексах епіграветських пам'яток центру Східноєвропейської рівнини — Мізин, Борщово I, Супонево, які Д. Ю. Нужний останнім часом включав до мізинської культурної спільноти. Зокрема, цікавою видається знахідка наконечників з боковою виїмкою на стоянках Кам'янка та, можливо, Говоруха які мають прями аналогії в матеріалах стоянки Борщово I. Епіграветські комплекси середньої течії басейну Сіверського Дінця можна вважати частиною східноєпіграветської (постграветської) традиції центру Східноєвропейської рівнини.

За призначенням епіграветські пам'ятки середньої течії Сіверського Дінця можна розділити на поліфункціональні та спеціалізовані. До перших належать

базові табори із відносно незначним терміном існування, де житлові території визначені за допомогою планіграфічних спостережень та аналізу колекцій знахідок. На стоянках Говоруха, Минівський яр та Кам'янка представлені скупчення культурних залишків, які інтерпретовані як робочі місця з обробки кременю, споживання здобичі (розколоті кістки тварин), зафіксовані сліди вогнищ, фрагменти вугілля та перепалених кісточок дрібних тварин чи птахів. Ділянки з незначною кількістю знахідок, але високим відсотком крем'яних знарядь, можливо, були використані як житлові території, захищені легкими вітровими заслонами або наметами.

Пам'ятки Рогалико-Передільської групи О. Ф. Горелік інтерпретує як середньо-, та короткотермінові, переважно поліфункціональні, поселення. Зокрема, для стоянки Рогалик VII характерні функції базового табору, місця розбирання здобичі та майстерні з обробки кременю.

До спеціалізованих можна віднести Вислу балку — стоянку-майстерню з обробки кременю поблизу родовища. Планіграфічна структура Синичено характерна для майстерень з первинної обробки кременю, але пам'ятка справляє враження місця короткочасної зупинки групи мисливців з метою ремонту та поповнення спорядження.

Отже, епіграветські пам'ятки басейну Сіверського Дінця можна розглядати як більш пізній хронологічний етап розвитку місцевого (Ями) прояву східнограветської традиції (костюнківсько-віллендорфської культурної спільноти). В комплексі стоянки Рогалик VII помітні деякі риси, характерні для кам'янобалківської культури. Ця подібність, можливо, є наслідком певного впливу традицій цієї культури на формування епіграветської культурно-технологічної традиції на території від Нижнього Подоння до Подніпров'я.

Р. О. Литвиненко (Вінниця)

ПАМ'ЯТКИ ХАРКІВЩИНИ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРНОГО КОЛА БАБИНЕ

Терени Харківщини входили до складу величезної культурної області Бабине, що у фіналі середньої бронзи охоплювала обшири Степу, Лісостепу й південного Полісся між Волгою та Карпатами. Попри те, що накопичення бабинських старожитностей, зокрема й на Харківщині, триває вже понад сторіччя, цей регіон є одним з найменш насичених виявленими пам'ятками цього періоду. За нашими даними, тут виявлено 69 поселень (переважно по Сіверському Дінцю і притокам), на одиничних з яких провадилися розкопки. З огляду на те, що поселення є однаково слабо дослідженими майже для всіх регіонів бабинської ойкумени, а відтак малоінформативними з точки зору хронології та культурно-таксономічної атрибуції, в своєму аналізі зосередимося на матеріалах могильників.

Найбільш масштабні поповнення джерельної бази поховальних пам'яток пов'язані з розкопками курганів 1901 р. В. О. Городцовим в Ізюмському повіті Харківської губернії, а також новобудовними й рятувальними дослідженнями 70-х — початку 90-х рр. ХХ ст. (В. Бородулін, С. Берестнев, Б. Антоненко, В. Клименко, В. Аксьонов). Але на сьогодні загальний масив зібраних нами пам'яток складається лише з 61 поховання, які походять з 44 курганів, зосереджених у 28 могильниках. Для порівняння, у сусідніх степових областях, де новобудовні розкопки були набагато масштабнішими, накопичено в рази потужніші масиви джерел по бабинських могильниках: Луганська — 183 поховання, Донецька — 218, Дніпропетровська — 203. Навіть лісостепові Полтавська й Київська області дають більші

за харківські результати — по 85 поховань. Цікаво, що майже половину відомих на Харківщині бабинських захоронень (29) розкопано ще В. О. Городцовим. Лідером новобудовної доби, безперечно, є С. Берестнев (21 поховання). Об'єктивні та суб'єктивні чинники зумовили ту прикру обставину, що матеріали курганних розкопок Харківщини відрізняються доволі низьким рівнем документованості, причому нерідко, незалежно від часу здійснення розкопок. Наукові узагальнення бабинських пам'яток Харківщини, зазвичай в контексті Лівобережного Українського Лісо-степу, містяться лише в працях С. Берестнева і Р. Литвиненка.

Ледве не всі відомі бабинські могильники зосереджені в південній половині Харківської обл., тоді як північ залишається практично недослідженою. Ця обставина, укупі з незадовільною вивченістю курганних могильників суміжної Білгородщини, наразі утруднює окреслення північних меж бабинського ареалу. Втім, наявність бабинських пам'яток на крайній півночі сусідньої Луганщини дозволяє припускати їхню присутність і на півночі Харківщини.

Культурне коло Бабине включає три бабинські культури та кілька периферійних груп. Всі пам'ятки Харківщини є гомогенними і належать до дніпро-донської бабинської культури (ДДБК), характеризуючись всіма її базовими ознаками. Для стратифікованих 48 поховань: 42 % були основними в кургані, ще 4 % — впускними з досипкою, 25 % — впускними без досипки, решта — впускними без визначення. Зафіксовані діаметри первинних бабинських курганів варіювали від 10 до 28 м, висоти — 1,2–1,3 м. Для 40 поховань зафіксовано характер могильної споруди: ями — 16 випадків (40 %), ями з дерев'яними рамами — 24 (60 %). На тлі

загального масиву поховання в дерев'яних рамах складають 39 %. Дерев'яне перекриття, здебільшого поперечне, виявлено у 46 % могил. Переважна кількість поховань — індивідуальні (54), зрідка трапляються парні (4). Небіжчиків укладали скорчено на лівому (52 випадки) і рідше правому (10) боці, з кількома варіантами позиції рук. Орієнтація небіжчиків за секторами: Пн — 2, Сх — 11, Пд — 5, Зх — 44. Супроводжуючий інвентар виявлено у 25 похованнях (41 %). Здебільшого він представлений керамічною посудиною — 9 поховань, кістяною/роговою пряжкою — 8, кременевим відщепом — 5. Поодинокі траплялись астрагал; кам'яні галька, товкач, молот; крем'яне вістря стріли. Особливо виділимо одиничні комплекти «виробничого» реманенту з виготовлення стріл (Червона Гусарівка-Г 1/1), ливарно-ковальського (Копані-ІІ 1/1), столярського (Морокине 8/1), а також з сагайдаком, що містив 6 стріл з крем'яними вістрями (Князеве 1/5). Понад чверть поховань (16 комплексів — 26 %) супроводжувались ритуальними рештками копитних, які зазвичай тлумачать як шкуру тварини: череп з чотирма кінцівками, обрізаними в колінних суглобах (ДРХ — 6, ВРХ — 5, кінь — 2).

Відносна хронологія ДДБК досліджуваного регіону визначається курганною стратиграфією, згідно якої бабинські пам'ятки слідує за пізніми комплексами донецько-донської катакомбної культури (за номенклатурою С. Н. Братченка) і передують покровським зрубним.

На завершення зазначимо: попри те, що бабинські могильники Харківщини складають лише 4,4 % від загального масиву ДДБК, вони є його невід'ємною частиною, обіймаючи при цьому одну з ключових і, водночас, слабо досліджених ділянок — північної периферії культурного ареалу.

С. Н. Разумов (Тирасполь), С. Д. Лысенко (Київ)

УНИКАЛЬНИЙ КОЛЧАННИЙ НАБОР РАННЕГО БРОНЗОВОГО ВЕКА ІЗ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО ПРИЧЕРНОМОР'Я

Погребения раннего бронзового века Северного Причерноморья с наконечниками стрел содержат важнейшие данные для реконструкции характера вооружённого насилия. Наиболее информативными являются наконечники стрел в составе колчаных наборов. Для ямной культурно-исторической общности Северного Причерноморья на 2019 г. было известно лишь пять таких наборов, из которых четыре были найдены в Северо-Западном Причерноморье, а один в Крыму.

Так, колчанный набор с четырьмя кремневыми наконечниками был зафиксирован в погребении 2 кургана 1 группы «ДОТ» у с. Глиное Слободзейского района на левобережье Нижнего Днестра в 2013 г. В 2019 г. Днестровской археологической экспедицией Приднестровского государственного университета был исследован курган 3 той же группы, всего в 60 м от кургана 1, сооружённый над основным погребением 9 ямной культурно-исторической общности. В нем был обнаружен уникальный для раннего бронзового века колчанный набор.

Погребение 9 было совершено в яме прямоугольной формы размерами 1,95 × 0,8 м и глубиной 1,12 м от древней поверхности. С трёх сторон ямы зафиксирован подковообразный в плане материковый выкид.

Костяк молодого человека лежал скорченно на спине, головой на северо-запад. Руки вытянуты вдоль тела. Ноги завалились вправо. Костяк окрашен красно-фиолетовой охрой. Зафиксированы остатки двухслойной подстилки: сверху светло-серый органический тлен от циновки, ниже коричневый тлен. По периметру дна ямы расчищено восемь углублений от кольев, наклонённых к центру ямы. У левого плеча найдено изделие из красно-фиолетовой охры. Западнее правой кисти параллельно телу зафиксированы остатки колчана в виде светло-коричневого органического тлена (береста?), между двумя слоями которого лежали вплотную друг к другу четыре наконечника стрел — сверху кремневый, ниже в ряд три роговых: 1) кремнёвый наконечник стрелы размерами 26 × 13 × 4 мм, треугольный, с неглубокой дуговидной